

Gayý-tupanly çölde bir ýol çelgisi: Muhammet Ykbal

Category: Edebi makalalar, Goşgular, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 24 января, 2025

Gayý-tupanly çölde bir ýol çelgisi: Muhammet Ykbal GAÝ-TUPANLY
ÇÖLDE BIR ÝOL ÇELGİSİ: MUHAMMET YKBAL

Muhammet Ykbal – Aly Şeriatiniň sözleri bilen aýdanymyzda çölüň iň gaý-tupanly pursatynda bir ýol çelgisiidi. Ol bir tarapdan iňlis kolonializmine garşıy ähli uklap ýatanlary oýarypdyr, bir tarapdanam muslimanlaryň özlerini gorap bilmekleri üçin garaşsyzlyk pikirini aňlaryna guýupdyr.

Dr. Ali Şeriatiniň «Fecr» neşirýaty tarapyndan çap edilen «Biz we Ykbal» atly eserinde awtor Muhammet Ykbala çelgi hökmünde baha berip, şeýle diýýär:

«Bu ýurduň haýsydyr bir künjünde ýaşap, öz gelejegini, maňlaýyna ýazylanlary, dünýäde bolup geçýänleri oýlanýan we halas bolmagyň ýoluny gözleýän müňlerçe muslimanyň dilinden gürleyärin...

Menem şolaryň biri – meniň ýaly dertlilere seslenýärin: Ykbal bir çelgidir.»

Ykbalyň çelgi hökmünde görkezmeginden öñinçä awtoryň öz gündogarlylaryna ýüzlenmegi diýseň üns bererliklidir: sebäbi «Ykbal Günbatary ýakyndan tanaýandygyna we Günbataryň terbiýesini alandygyna garamazdan özünü gorap saklap bilendigi bilen öñe saýlanýar.»

• Döşündäki tikeni çykaran adam

Muhammet Ykbal gelip çykyşy boýunça brahman neberesindendi. Hindi kastasynda aýratyn ornunyň bardygyna garamazdan, onuň maşgalasy XVIII asyrda yslamyýeti saýlap alyp, ähli ýeñilliliklerinden yüz öwrüpdir.

Ýaşlygynda Seýit Mir Hasandan Gündogar ylmynyň inçeliklerini öwrenen Ykbal, mugallymy professor Tomas Walkeriň üsti bilen Günbatar düşünjesini özleşdiripdir.

Munuň bilenem çäklenmedik Ykbal Londonyň ýokary okuň jaýlarynyň birine okamaga gidip, Günbatar dünýäsini has ýakyndan tanamaga mümkünçilik gazandy.

Günbataryň ýokary okuň jaýlary we ylmy guramalary Ykbala ähli ýeñillilikli şertleri wada berip, özlerine işlemäge çagyrandygyna garamazdan ol Lahora dolanyp gelip, ýonekeý aklawjy bolup durmuş ýoluna dowam etdi.

Dostlary Ykbaldan ebeteýine gelen şunça mümkünçilikden nämüçin yüz öwrendigini soranylarynda, Ykbal özünü bilip başlan gündünden bări kalbynda telwas urýan garaşszlyk arsuwynyň bardygyny aýtdy:

– Iňlisleriň hyzmatynda işlemek kyn. Könlümde halkyma aýdasym gelýän birgiden sözler bar. Iňlis döwletiniň hyzmatynda bolup, bulary arkaýyn aýdyp bilmerin-ä.

Indi men azat adam. Aýdasym gelen zady-da aýdyp bilyän. Şeýtsem, könlüme sünjülen tikeni çykardygym bolar.

• Päkistanyň milli şahyry Ykbalyň Akif we Atatürk bilen gatnaşygy

Muhammet Ykbal Päkistanyň milli şahyrydyr. Ol garaşszlyk ideýasyny her bir şahyryň arzuwy hökmünde gorlen ilkinji gündünden bări batyrgaýlyk bilen dillenendigi sebäpli Azat Päkistanyň ideýa atasy saýylýar.

Päkistanyň milli şahyry Ykbalyň şygyrlarynyň äheňi we tematikasy taýdan türk milli şahyry Mehmet Akif Ersoýa meňzeýär.

Iki şahyr yüzbe-yüz görüşmedigem bolsa, aralaryndaky meňzeşligi özleri bilyärdiler. Olar biri-birlerine birnäçe

gezek kitap ugradyp, hat alşypdylar.

Ykbal Akife ugradan bir hatynda şeýle ýazdy:

«- Türk halkyny, zamanabap Türkiýäni diýseň gowy görýärin. Haçanam bolsa bir gün Türkiýä, hususanam Möwlananyň Konýadaky aramgähine baryp görmek isleýärin.

Ol mübärek topraklaryň meni Möwlananyň ejizje müridi hökmünde kabul etmegini nyýaz edýärin.

Könlümiň çuňluklarynda bir gülälekli meýdan görýän ýaly bolýaryn. Ortasynda alawlap ot ýanýar we men perwanalar ýaly ol oda bakan barýaryn. Ol ot Möwlan Rumynyň ýşky we söýgüsidiř.»

Akifem öz gezeginde esasanam Müsürde meýletin sürgünde bolanda Ykbalyň şygyrlaryny dostlaryna okamaga berýärdi.

Beşir Aýwazoglynyň «Mehmet Akif we Muhammet Ykbal» işinde Akifiň dostlaryndan Abdylwahhab Azzamdan şu ýatlamany mysal getirýär:

«Ýygnansyklarymyzyň iň gowusy Muhammet Ykbalyň şygyrlaryny okaýan wagtlarymyzdy. Ykbaly maňa tanadanam onuň özüdi. Ol bir gün maňa Ykbalyň «Peýam-ı Meşrik» eserini berdi. Men bu eseri okap Ykbala bolan hormatym artypdy.

Wagt tapdyggymdan Ykbalyň goşgular kitabyndan birini alyp okaýardym. Olam üns bilen gözünü szüp diňlärdi.

Arasynda käbir beýtleri gaýtalap okamagamy islärdi. Halan beýtleriniň üstünde durardy, bularyň gowudygyny ýaňzydardy, ýa-da käbir beýtleri içini çeke-çeke diňlärdi.

Ykbalyň şygyrlary ony käte heýjanlandyrýardy, käte rahatlyk, käte-de gaýgy-gam, dert berýärdi. Ykbalyň «Esrar-y Hodl» eserini-de bilelikde okamaga başlap, birküç gezekde gutarypdy, has soňra onuň «Rumuz-i Bi-Hadi» eserini-de şolar ýaly okap bolup, ýene gaýtalap okamaga başlapdyk.»

Akif dosty Ykbala öz eseri «Safahatdan» bir ekzemplýar ugradanam bolsa, munuň Ykbala baryp gowşandygy barada hiç bir delil biziň günlerimize gelip ýetmändir.

Muhammet Ykbal Azat-edijilik urşy döwründe pákistanly musulmanlaryň Türkiýä bolan söýgüsiniň we beren gumanitar kömekleriniňem guramaçysydy.

Grek basybalyjylaryna garşy bolan uruşyň iň aýgytlaýy

günlerinde Ykbal pákistanlylara şeýle diýip ýüzlenipdi:
«Doga edeliň gardaşlarym, ol baýdak dikilen ýerinden kyýamata
çenli düşmesin. Yslamyň güneşi batmasyn. Alla hristianlaryň
garşysynda musulmanlary goraýan beýik lider Mustapa Kemala
ýardam etsin. Yslamyň iñ soňky esgerlerine şanly ýeňisi ýar
eýlesin!»

Ykbal tutuş musulman dünýäsiniň basybalyjylaryň golastynda
iňleýän döwründe Mustapa Kemalyň göręşini Pákistan bilen
birlikde tutuş yslam älemine nusgalyk hasaplaýardy.

Ykbal Mustapa Kemaly şeýle öwdi:

«Halkyň halas edijişi şeýle bir şan-şöhrat bilen çykdy welin,
ýüzýylliklar zyndanlyklar gapynyň deşiginden seredip oñdular!»

Ykbal Mustapa Kemalyň durmuşa geçiren işlerini garaşsyzlyk
gazanylandan soňam ýakyndan öwrendi. Onuň mejlisi gurmagy we
respublikany yqlan etmegi ýaly işleri hakda-da şeýle ýazdy:
«Hakykat şudur ki, musulman döwletleriň arasynda hazır Türkiye
dogmatik ukudan oýanan ýeke-täk döwletdir. Musulman
döwletleriň arasynda diñe Türkiye intellektual azatlyk hakyny
gözledi. Diñe ol idealdan hakykata geçip bildi.»

• **Ykbalyň syýasy göręsi**

Muhammet Ykbal azat Pákistanyň gurulmagy üçin owaly bilen
iňlis imperializminiň Gündogar Aziýadan güm bolup gitmeginiň
gerekgidige ynanýardy.

Şonuň üçin Mahatma Gandiniň göręşine garşy bolmaýsy ýaly,
gaýtam oña kömegem beripdi.

Gandi Ykbalyň bu hoşniýetli tutumy üçin şahyry Delä çagyrypdyr
we nutuk bilen çykyş etmegini isläpdir. Ykbal münberde iňlis
imperializmi hakynda şeýle diýipdi:

«Gözüñüziň öňüne seren manzaram tutuş Hindistanyň we Aziýanyň
beýleki ýerlerini öz içine aljak tüweleýiň alamatyny berýär.
Bular adamy diñe bähbit getirýän serişde hökmünde görýän
syýasy siwilizasiýanyň anyk netijeleridir.

Adam bolsa medeni güýcler bilen ýetişýän we kämilleşýän janly
barlykdyr. Aziýa ýurtlary üstlerine günbataryň taýýarlap
musallat eden kolonial ykdysady düzgünine garşy hökmany

suratda baş galdyrjakdyr. Aziýa tertipsiz we sazlaşyksyz individual ýagdaýy bilen Günbataryň kapitalist sistemasyny şekillendirip bilmez.»

• **Mahatma Gandhi**

Iňlis kolonializmiň ýok bolup gitmeginden soň muslimanlaryň hindileriň sütemi astynda eziljegini öňünden bilen Ykbal «Iki döwlet» tezisini – garaşsyz Päkistanyň gurulmagy hakdaky teklibi ilkinji bolup orta atan adamdy.

Heniz köpçülikleýin gatlaklar muny aklyna-oýuna getirmäge çekinip ýörkä, Muhammet Ykbal şu sözleri aýdypdy:

«Penjabyň, Demirgazyk-günbatar serhetýaka welaýatynyň, Sindiň, Bulujystanyň birleşdirilen ýagdaýda aýratyn döwlet görnüşinde görmek isleýärin.»

Ykbal bu sözleri sap milletçilik bilen orta atmandy. Iňlisler hernäçe ýurtdan çykanam bolsalar, yzlarynda bitmejek ýara goýup gidýändiklerini we muslimanlaryň kasta sistemasyna gollanýan hindi agalygynyň astynda azat ýaşap bilmeklerini gowy bilyärdi.

Ykbal bu ýagdaýy şu sözler bilen kesitleyärdi:

«Musulman hindileriň diňe muslimanlaryň köpçülugini düzýän welaýatlary içine alýan aýry döwletini gurmak bilen dinini, medeniýetini we garaşsyzlygyny berip bolar.

Eger Hindistanaky kasta sistemasyny ortadan aýryp bolsa, hindi-musliman bileleşigi mümkün bolsa-da bolardy, emma hindiler bu hususda diýseň yñdarma.»

• **Biz we Ykbal**

Muhammet Ykbalyň baý dünýägaraýsynы bir makalanyň çägine sygdyrmak mümkün däl, emma onuň eserlerine has gowy düşünmek üçin Şeriatiniň «Biz we Ykbal» eserini içgin öwrenmek gerek.

Şeriatiniň sünni Ykbaly şolar ýaly goramagy öz jemgyýetinde gazaply tankyda uçrapdyr.

Şeriatı bolsa Ykbalyň nähili agramynyň bardygyny şu sözler bilen beýan edipdir:

Isa ýaly kalbyñyz, Sokrat ýaly düşünjäňiz, Kaýsar ýaly-da

goluñyz bolsun. Diñe bir ynsanda, beſer bolan jandarda belent ruhuñ özeni bolsun.

Ykbalyň özi syýasy oýanyşyň iň ýokary mertebesine çykypdy. Şeriatiniň kitabynda beren iň möhüm kesgitlemesi bolsa, Ykbalyň gündogarly akyldar hökmünde progressiw adamlaryň ählisine görüm-göreldelek bolşudyr.

Ykbalyň musulman hökmünde XX asyryň yslam jemgyyetindäki üstünligi şudur: Öz medeniýetiniň iň gowy gazananlaryny we täze medeniýetiň gazananlaryny tanap, öz ynanan garayşynyň çygrynda, ýagny yslamyň çäginde öz-özünü ýetişdirmegi.

Bu – Ykbalyň iň uly üstünligidir we biziň ýigriminji asyr jemgyyetimizde beýgelmegiň iň gowy nusgasydyr. Men hiç wagt absolýut şahsdan söz açamok, simwoliki şahsyyet barada aýdýaryn.

Böleklenen yslam şahsyeti, musulman şahsyeti şahyrdı XX asyrdı täzeden bitewileşipdir. Özem bu täzelenme musulman progressiwler üçin başlangyçdır.

Muhammet Ykbala Päkistanyň Mehmet Akifidir diýsek ýalňış bolmaz. Ol bir tarapdan iňlis kolonializmine garşı ähli uklap ýatanlary oýarypdyr, bir tarapdanam musulmanlaryň özlerini gorap bilmekleri üçin garaşsyzlyk pikirini aňlaryna guýan ilkinji päkistanly bolupdyr.

Aýratynam Anadolydaky türkleriň iň çylşyrymly wagtlarda-da dogduk ýurtlaryny gorap, göreşmekden birjigem çetde durmazlyklary Ykbala ýiti täsirini ýetiripdir.

Ol respublikanyň düýbuni tutujy Atatürkün haýrany, Möwlananyňam aşygydyr, emma Ykbal hiç kimde özünü ýok etmän saklapdyr, döwründen kän öňe giden şahyr 1938-nji ýylда ýagty jahan bilen hoşlaşypdyr.

Ali Şeriatiniň sözi bilen aýdanymyzda Ykbal musulmanlar üçin çölüň iň gaý-tupanly pursatynda bir ýol çelgisidi.

Mehmet Mazlum ÇELIK.

celikmehmedmazlum@gmail.com

21.04.2021 ý.

* *Bu makalada beýan edilen pikirler awtoryň özüne degişli we kitapcy saýtynyň editorial ugruny kesgitlemän biler. Edebi makalalar*